

JESÚS DE NATZARET, LA TRANSCENDÈNCIA EN LA HISTÒRIA

Joan Torra Bitlloch

JESÚS DE NATZARET,
LA TRANSCENDÈNCIA EN LA HISTÒRIA

Joan Torra Bitlloch

© Joan Torra Bitlloch, 2025

EDITA: Institut de Recerca i Estudis Religiosos de Lleida - IREL, 2025
Canonge Brugulat, 22 - 25003 Lleida
Tel. i fax: 973 28 15 38
i Pagès editors, 2024
Sant Salvador, 8 - 25005 Lleida
www.pageseditors.cat

Primera edició: febrer de 2025
DL: L 36-2025

IMPRESSIÓ: Arts Gràfiques Bobalà, SL

JESÚS DE NATZARET, LA TRANSCENDÈNCIA EN LA HISTÒRIA

Joan Torra Bitlloch

Lliçó inaugural de l'Institut de
Recerca i Estudis Religiosos de Lleida (IREL)
2024/2025

33

TAULA DE CONTINGUT

Consideracions prèvies	9
De la història a la Pasqua	14
De la Pasqua a Jesús. Les fonts	17
L'Esperit i l'Església. El cos de Crist	18
El missatge de Jesús: Déu és Pare	19
Els miracles, signes de la vida nova del Regne	22
La mort de Jesús i els relats de resurrecció	23
La formulació de la fe cristològica	25

JESÚS DE NATZARET, LA TRANSCENDÈNCIA EN LA HISTÒRIA

Joan Torra Bitlloch

Consideracions prèvies¹

Quan ens posem a parlar de Jesús, hem de dir de seguida que no estem pas davant d'un personatge que puguem considerar normal en el sentit que pugui ser parangonable a altres personatges memorables de la història, o fins i tot a altres líders religiosos o fundadors d'allò que coneixem com a religions. És evident, també, que no en parlem pas d'una manera neutra; no podem: ens cal ser honrats i dir-ho amb totes les lletres. Tampoc no establirem paral·lelismes amb cap altre personatge, cosa que correspondria a una altra mena d'estudi, que seria bo de fer, però que no correspon de fer aquí. Senzillament volem mostrar allò que té de radicalment diferent la figura de Jesús des de la perspectiva cristiana que situa Jesús en una òptica totalment original.

Per això no costarà massa d'entendre que no explicarem només “una” història d'algú anomenat Jesús, amb tot el que comporta de dades biogràfiques, socials, històriques..., cosa que pròpiament tampoc no és l'objectiu d'ara perquè són dades fàcilment accessibles. Més aviat serà fonamental per a poder entendre Jesús des de la perspectiva que hem acceptat de fer, explicar la història que hi ha hagut “sobre” Ell, com se l'ha entès, què se n'ha dit. El cristianisme sobretot parla sobre Jesús, a més d'explicar el que ell va fer; pretén dir qui és Jesús, a més d'explicar-lo. I aquesta és la fe cristiana, una fe sobre Jesús.

Encara que sembli redundant o una obvietat s'ha de dir –i no és balder fer-ho– que el cristianisme és cristocèntric. La figura de Jesús és posada al centre de la fe cristiana. Per això nosaltres no centrarem tant el nostre esforç en veure qui va ser Jesús, cosa que al llarg dels estudis s'ha definit com l'estudi del Jesús històric, estudi molt important, sinó

1. Anys enrere vaig escriure per a un altre context una reflexió sobre Jesús. Es va publicar amb el títol, *Jesús. Apunts per a una cristologia*, en D. A., *Reflexions entorn del fet religiós*, Vic: Edicions l'Àlber 2007, pp. 63-80. Per a mi, ara, ha estat un exercici molt profitós recuperar la redacció d'aquell text, rellegir-lo, reescriure'l en el que ha fet falta, i fer-lo créixer mantenint allò que és totalment vàlid i introduint allò que he anat adquirint. I adaptar-lo, és clar!, al context de les conferències en què ara s'inscriu aquesta reflexió, un context molt suggerent: la transcendència.

que posarem l'èmfasi a intentar presentar el que s'ha anomenat com *el Crist de la fe*, és a dir, a veure què han dit els seguidors de Jesús, l'Església, sobre ell, com l'han cregut, com l'han explicat.

A Jesús, el personatge històric, se l'ha anomenat de moltes maneres, se li han atribuït molts títols: el Crist, el Messies, el Senyor, el Fill de Déu, el Fill de l'Home, el Verb, l'Anyell... Segur que cadascun d'ells vol expressar des d'una perspectiva diversa qui és Jesús; també caldrà aproximar-nos-hi. Respondrem a la pregunta que el mateix Jesús va formular als seus deixebles a Cesarea de Filip: "Qui diu la gent que és el Fill de l'home?" (Mt 16,13). Tot això és l'objecte d'estudi de qualsevol cristologia.

Pel títol especial que ara tinc al davant, la perspectiva des de la qual responc a la pregunta que formula Jesús –pregunta sempre compromesa– esdevé una mirada existencial: "la transcendència en la història". És possible això que la transcendència entri en la història? No és això un oxímoron, és a dir, una figura retòrica en la qual fem coincidir dos conceptes que tenen significats contradictoris? Això va molt bé per a sorprendre, per a donar un caràcter inesperat a una idea que volem transmetre, però, es pot donar en la realitat? És possible?

Si la transcendència entra en la història, ja no és transcendència, el més enllà, perquè ja és aquí. Si la història conté la transcendència en el seu interior, ja no és història, ja no hi ha temps que per definició comença i acaba (l'alfa i l'omega), perquè la transcendència mateixa el transcedeix i, per tant, el destrueix. És així que "Moisés es va tapar la cara perquè tenia por de mirar Déu" (Ex 3,6). O bé: "El Senyor li digué [a Elies]: "Surt i estigues dret davant meu dalt la muntanya, que hi passaré jo, el Senyor" [...] Després es va alçar el murmuri d'un ventijol suau. En sentir-lo, Elies es tapà la cara amb el mantell, va sortir de la cova i es quedà dret a l'entrada (1Re 19,11-13).

Ningú no pot veure Déu i continuar vivint. Perquè si és així ha entrat ja en la transcendència o la transcendència ha entrat ja en la història, i així, aquesta s'ha acabat. Si fos possible que la transcendència entrés en la història, quina n'és la frontera, on es troben aquests dos conceptes antagònics, si és que es poden trobar? Quina paradoxa!

Sant Pau, el predicador culte, el que prové del món jueu, però posseeix la cultura grega, ho sap afirmar amb contundència i precisió:

Els jueus demanen prodigis, i els grecs cerquen saviesa, però nosaltres prediquem un Messies crucificat, que és un escàndol per als jueus, i per als pagans, una insensatesa. Però és poder i saviesa de Déu per a tots els qui són cridats, tant jueus com pagans. Perquè allò que sembla insensat en l'obra de Déu és més savi que la saviesa dels homes, i allò que sembla feble en l'obra de Déu és més fort que no pas els homes (1Co 1,22-25).

Sant Joan, el deixeble estimat, l'evangelista, ho resumeix amb molta bellesa, en el pròleg del seu evangeli que, com a bon pròleg, conté la tensió dels temes que relatarà en el cos de l'obra. Diu:

Al principi existia la Paraula.
La Paraula estava amb Déu
i la Paraula era Déu.
Ella estava amb Déu al principi.
Per ella tot ha vingut a l'existència,
i res del que existeix no hi ha vingut sense ella. [...]
Déu envià un home que es deia Joan.
Vingué com a testimoni
a donar testimoni de la llum,
perquè per ell tothom cregués.
Ell no era la llum,
venia solament a donar-ne testimoni. [...]
La Paraula s'ha fet carn
i ha habitat entre nosaltres,
i hem contemplat la seva glòria,
glòria que té com a Fill únic del Pare,
ple de gràcia i de veritat. [...]
A Déu, ningú no l'ha vist mai:
el seu Fill únic, que és Déu
i està en el si del Pare,
és qui l'ha revelat (Jn 1,1-3.6-8.14.18).

I encara, amb un altre llenguatge, ho trobem en el pròleg de la primera carta que tenim amb el seu mateix nom:

Us anunciem allò que existia des del principi, allò que hem sentit, que hem vist amb els nostres ulls, que hem contemplat, que hem tocat amb les nostres mans. Us parlem de la Paraula de la vida, ja que la vida s'ha manifestat: nosaltres l'hem vista i en donem testimoni, i us anunciem el

qui és la vida eterna, el qui estava amb el Pare i se'ns ha manifestat. A vosaltres, doncs, us anunciem allò que hem vist i sentit, perquè també vosaltres estigueu en comunió amb nosaltres, que tenim comunió amb el Pare i amb el seu Fill Jesucrist. I escrivim tot això perquè la nostra joia sigui completa (1Jn 1,1-4).

La fe cristiana diu que la transcendència ha entrat en la història i ho celebra en el misteri de Nadal; per això és un misteri. La fe cristiana diu que la història ha entrat en la transcendència i ho celebra en el misteri de la Pasqua. En conseqüència, la fe cristiana diu que la història que vivim és susceptible de rebre la transcendència en el seu interior i això redimensiona la història, li dona una forma absolutament nova. La fe cristiana ho celebra en la Pentecosta, moment en què neix l'Església: la transcendència s'ha de poder trobar en la història per obra i gràcia de la mateixa transcendència; només pot ser així. És l'Esperit de Déu sense el qual res no tindria sentit.

Cal fixar-se que quan diem tot això estem parlant del que creu la fe cristiana, és a dir d'aquelles afirmacions que afirmen –valgui la redundància– allò que és transcendent en la història i que, com a tal, només es pot mostrar (història), però mai no es pot demostrar (transcendència). És allò de Tomàs:

Ells li van dir: “Hem vist el Senyor.” Però ell els contestà: “Si no li veig a les mans la marca dels claus, si no fico el dit a la ferida dels claus i no li poso la mà dins el costat, jo no creuré pas.” Al cap de vuit dies, els deixebles es trobaven altra vegada en aquell mateix lloc, i Tomàs també hi era. Estant tancades les portes, Jesús va arribar, es posà al mig i els digué: “Pau a vosaltres.” Després diu a Tomàs: “Porta el dit aquí i mira'm les mans; porta la mà i posa-me-la dins el costat. No siguis incrèdul, sigues creient.” Tomàs li va respondre: “Senyor meu i Déu meu!” Jesús li diu: “Perquè m'has vist has cregut? Feliços els qui creuran sense haver vist!” (Jn 20,25-29).

O la definició de fe que fa la carta als Hebreus en el llarg capítol 11:

La fe és posseir anticipadament allò que esperem, és conèixer realitats que no veiem. Els antics, per la fe, s'han fet mereixedors d'un gran testimoni. [...] Tots aquests, per la fe, es van fer mereixedors d'un gran testimoni, però no van obtenir la promesa, perquè Déu, que ens tenia prevista una sort millor, no volia que arribessin a la plenitud sense nosaltres (11,1-2.39-40).

Però no avancem tampoc nosaltres, ara, en el pròleg, les conclusions de l'estudi. Més aviat endinsem-nos-hi des de l'únic lloc des del qual ens és possible, és a dir, des de la història, perquè qualsevol altre seria només especulació. Ens volem centrar en Jesús.

Per a fer, doncs, aquest estudi que vol abastar tant el coneixement de la història de Jesús com la plasmació de la fe en ell, disposem en primer lloc de la font privilegiada que és tot el Nou Testament, que ja sabem que no pot ser llegit sense la referència a tota l'Escriptura. Aquestes fonts són considerades canòniques, inspirades i gaudeixen del màxim valor. És tota la dimensió bíblica que ara no podem abordar; però ens hi referirem encara més endavant.

Disposem, a més, de tota la documentació escrita, sobretot la inicial, que va generar l'Església. Són els textos dels Pares de l'Església i de la tradició conciliar que defineix per a la fe aquelles coses que han estat posades en qüestió, més enllà de les dades neotestamentàries que gaudeixen de la màxima autoritat. En general és el que l'Església anomena com la *tradició*. Escriptura i tradició són les fonts per a la revelació. Ho recorda meravellosament bé la constitució *Dei Verbum* del concili II del Vaticà sobre el valor i el paper de la tradició. “La sagrada tradició i la Sagrada Escriptura estan estretament unides i compenetrades. [...] La sagrada tradició transmet íntegrament als successors dels apòstols la paraula de Déu que fou confiada als apòstols per Crist, el Senyor, i l'Esperit Sant. [...] L'Església no obté la seva certesa sobre totes les veritats revelades tan sols de la Sagrada Escriptura. Per això cal acollir i venerar l'una i l'altra, l'Escriptura i la tradició, amb idèntica adhesió i reverència” (n. 9). La Sagrada Escriptura ha de ser “com l'ànima de la sagrada teologia” i “el seu fonament perenne” (n. 24), forma una unitat inseparable amb la sagrada tradició, “un únic dipòsit sagrat de la paraula de Déu confiat a l'Església, [...] que no pot subsistir independentment” (n. 10). I són precisament “els ensenyaments dels sants pares” els que “testimonien la presència viva d'aquesta tradició, les riqueses de la qual són infoses a l'actuació i a la vida de l'Església que creu i que prega” (n. 8).

Disposarem encara d'altres fonts externes a aquestes. Sobretot les més antigues gaudiran de molta importància per a fer-nos càrrec del valor que tenen les que nosaltres usem i valorem.

D'alguna manera, doncs, per a poder conèixer qui és Jesús, ens cal conèixer bé qui són els cristians, i sobretot qui van ser els primers cristians, aquells que ens han transmès inicialment tot allò que coneixem de Jesús. La fe cristiana és apostòlica.

La darrera consideració prèvia que cal fer és que en el nostre context han sortit publicades obres d'enorme importància i d'àmplia difusió a les quals ens remetem perquè són font d'aquest escrit i per a poder ampliar-ne l'estudi des de les dues perspectives que també nosaltres hem diferenciat. Volem citar aquestes dues: Armand Puig i Tàrrach, *Jesús. Un perfil biogràfic*, Barcelona, 2004 i Josep M. Rovira Belloso, *Qui és Jesús de Natzaret*, Barcelona, 2005.

De la història a la Pasqua

No és pas difícil fer una biografia de Jesús. En tenim moltes dades, i han estat exhaustivament estudiades. Obres com la d'Armand Puig que hem esmentat ens les proporcionen. No cal pas ara repetir-les, però sí que volem recordar que és fonamental per a la comprensió de la seva història situar-nos bé en el context històric, geogràfic, sociològic..., però sobretot en el religiós. Conèixer bé el que nosaltres anomenem *Antic Testament* ens permet entendre des d'on parlava Jesús i des de quines categories l'escoltaven els seus oients. No ho podem oblidar.

Retinguem el naixement a Betlem, el creixement a Natzaret, la primera predicació a Galilea, el seu camí cap a Jerusalem, on es produirà la seva mort en creu. Quedem-nos amb la predicació sobre el regne de Déu, feta en gran mesura de paràboles i d'ensenyaments, per recercar el contingut del seu missatge. Afegim-hi els miracles, signes de la presència del regne de Déu en la vida dels homes. Comprenquem la novetat radical de la seva manera de fer: no és rabí que formi escola, té un missatge universal que s'adreça al cor de qualsevol persona, sigui qui sigui, acull tothom sense cap discriminació, no escriu res, sinó que només parla, amb paraules i amb signes, però no és només un profeta com els profetes que hi havia hagut en la història; tampoc no és un fi-

lòsof, ni un revolucionari social. Llegim bé els relats de la seva passió i diferenciem els motius que el porten a la mort com tants profetes de la història abans d'ell i després d'ell...

El que constitueix el fet diferencial de Jesús no està pas en res de tot això, sinó en quelcom que se situa després de tot això: la Resurrecció. “Realment el Senyor ha ressuscitat i s’ha aparegut a Simó!” (Lc 24,34). Aquesta és la primera professió de fe cristiana de la història formulada el vespre del dia de Pasqua. El que és diferencial de Jesús, no se situa tant en la seva història sinó en aquest esdeveniment únic de la història, que, com a tal, el col·loca més enllà de la història –la transcendeix– i dona sentit nou a tota la història, la seva i la de la humanitat sencera. Per primera vegada s’afirma que la mort no ha tingut la darra paraula de la vida d’una persona, la de Jesús, sinó que la seva tomba és buida: “No és aquí: ha ressuscitat” (Lc 24,6). Encara més; “a aquest Jesús, doncs, Déu l’ha ressuscitat; tots nosaltres en som testimonis” (Ac 2,32), perquè primer de tot és Déu qui li ho ha fet, no és pas una acció que hagi fet ell mateix, però, a més, alguns són els “testimonis” i, per tant apòstols, d’aquesta resurrecció. Ells l’han vist ressuscitat.

Al final es dona la gran paradoxa que els fets més importants de la vida de Jesús no es troben en allò que ell fa com a subjecte actiu, sinó que es troben en allò del qual n’és subjecte passiu, allò que li fan, allò que els homes i Déu li fan: el seu naixement, la seva mort en creu, la seva sepultura i la seva resurrecció seguida de la glorificació en l’ascensió al cel.

L’esdeveniment de la resurrecció de Jesús canvia radicalment la manera d’entendre tota la vida i la predicació de Jesús. Els deixebles ara la veuen amb una llum nova: és la predicació d’aquell que ha estat ressuscitat! Però sobretot canvia de soca-rel la manera d’entendre la vida de la persona humana, la manera de comprendre’s, perquè ara queda al descobert el sentit ple de ser persona humana. Tots aquells interrogants profunds que qualsevol persona porta en el seu cor pel sol fet de ser persona humana (l’origen, el destí, el sentit de l’avui), ara troben resposta en la resurrecció de Jesús (però cal dir que perquè trobin resposta aquests interrogants han d’haver estat formulats temàticament per la persona). És el transcendent que s’ha fet present.

El més important de Jesús és la seva Pasqua, i aquesta és el “pas” de la mort a la Vida per l’acció amorosa de Déu en ell. Per a ser més precisos, cal dir que, més enllà del pas de vida a Mort de qualsevol persona, el “pas” pasqual de Jesús és un pas de la vida (en minúscula), per mitjà de la mort (ara en minúscula perquè ja no és el terme darrer), a la Vida (en majúscula). La Vida ha triomfat i esdevé eterna en el cel. Allò que Déu havia volgut des de la creació del món ara s’ha acomplert plenament en Jesús.

Fer aquesta afirmació de fe en la resurrecció de Jesús, dir-ho, creure-ho d’ell, porta inexorablement a dir-ho per a la persona humana, a creure-ho per a un mateix i per als altres. La fe canvia la vida; la fe respon a la vida. Si la fe no té aquesta implicació vital, no és fe, és una afirmació racional buida que no arriba a l’experiència. Quan es fa l’afirmació de fe pasqual, la vida canvia i ha de passar a ser una vida nova i diferent, una vida com la de Jesús.

Ja hem dit que la resurrecció de Jesús és obra de Déu, de l’Esperit de Déu. Aquesta obra està al servei de l’home. Això fa que des d’aquesta fe pasqual quedi il·luminada de manera nova tota la vida de Jesús; ara es descobreix que tot el que havia dit i fet, que tots els esdeveniments de la seva vida estaven plens d’aquesta manera nova i diferent de ser: era així, vivia així, ja ressuscitat! És el Fill de Déu, havia dit Pere (cf. Mt 16,16).

Aleshores l’afirmació de fe en la resurrecció de Jesús no és de cap manera una afirmació com la dels mites clàssics que no tenen història. Jesús és l’encarnació de Déu –el transcendent– en la història humana, el Fill de Déu, per mostrar què és la persona humana. I aquesta afirmació ha d’afectar qualsevol persona humana –la història–. Només Déu, l’Esperit de Déu, pot fer que també ara el creient pugui viure aquesta vida nova que havia vist en Jesús. La Pasqua de Jesús s’ha de complementar necessàriament amb la donació de l’Esperit Sant; és la plenitud de la Pasqua, és el lligam estret, intrínsec entre la Pasqua de Jesús i la nostra Pasqua. La comunitat ha de rebre l’Esperit Sant, així el creient també pot fer el “pas”: “nosaltres sabem que hem passat de la mort a la vida, perquè estimem els germans” (1Jn 3,14).

Però, fet aquest marc pasqual, resseguim encara les dades que tot això ens proporciona sobre Jesús.

De la Pasqua a Jesús. Les fonts

Queda clar. L'afirmació de la fe de Pasqua fa tornar a mirar i a recordar tota la vida històrica de Jesús amb una mirada nova. Tot pren un nou sentit, una nova llum. D'alguna manera, doncs, hem de dir que els evangelis, que ens transmeten la vida i el missatge de Jesús, pròpiament han estat escrits al revés, en ordre invers, és a dir, s'escriuen perquè expliquen qui era aquell que va ressuscitar. El cas paradigmàtic és el de l'evangelí de Marc que des del començament, després d'haver posat l'encapçalament, el títol, que dona origen al gènere literari evangèlic, "comença l'evangelí de Jesús, el Messies, Fill de Déu" (Mc 1,1), manté el "secret" de la personalitat de Jesús fins al moment en què és plenament desvelat en la mort en creu i formulat per boca del centurió: "És veritat: aquest home era Fill de Déu" (Mc 15,39).

Tot el que expliquen els evangelis és "pasqual" i al mateix temps és la "història" de Jesús. No pretenen explicar només una història, sinó que volen explicar "la" història que porta a la Pasqua, l'única història que val la pena de ser coneguda i viscuda.

Els evangelis esdevenen el testimoni sobre aquesta preuada història pasqual, perquè són al mateix temps la història pasqual de les comunitats per a les quals s'escriuen. Per això es reconeixen com a obres de l'Esperit. I ens permeten conèixer molt d'aquestes comunitats, de la seva vida, de les seves problemàtiques..., tot presentant-nos Jesús.

Tot i que no correspon pas presentar-ho ara, cal deixar constància dels sistemes de memòria que tenien en aquells moments, de les fidels transmissions que feien en el que coneixem com tradició oral, de les fonts primàries que van escriure i van utilitzar ("Q"), i de com tot això va quedar plasmat en els quatre evangelis que expliquen l'únic evangeli de Jesús. Ens referirem més endavant a les altres fonts que queden al marge d'aquest llegat.

Tot això és obra de l'Església. I ja hem vist com l'Església no pot pas ser concebuda sense la presència i l'acció de l'Esperit de Déu, que n'és el garant. Ampliem-ho.

L'Esperit i l'Església. El cos de Crist

La Pasqua de Jesús “fa fer” el pas pasqual a persones concretes. Aquest pas només el pot “fer fer” l'Esperit de Déu. No pot pas ser obra de l'esforç de la persona humana. Aquesta reflexió omple moltes de les pàgines paulines del Nou Testament. Per a Pau, la “salvació”, és a dir, el pas a aquesta vida nova, no pot ser obra del compliment de la llei, perquè si fos així no “hauria calgut” que Déu es fes home, el que ens salvaria seria la llei i aquesta s'havia mostrat precisament ineficaç. “¿No calia que el Messies patís tot això abans d'entrar a la seva glòria?” (Lc 24,26), repeteix insistentment l'evangeli de Lluc. Pau es mostra categòric, i la citació és molt important: “Ja no soc jo qui visc; és Crist qui viu en mi. La meua vida terrenal, la visc gràcies a la fe en el Fill de Déu, que em va estimar i es va entregar ell mateix per mi. No vull fer inútil la gràcia de Déu, ja que, si algú pogués ser just per obra de la Llei, Crist hauria mort per no res” (Ga 2,20-21).

S'estableix un lligam tan íntim, tan estret, entre el Crist, la seva Pasqua, obra de l'Esperit, i l'Església, els creients a qui l'Esperit ha fet passar a la vida nova de ressuscitats, que es fa quasi indestruïble. L'Església és el cos de Crist, formularà Pau, i Crist n'és el cap.

El creient no és només aquell que escolta qui era Jesús, és a dir, l'oïent de la Paraula, sinó que és aquell que ha rebut i rep incessantment el mateix Esperit de Jesús per a poder viure tal com Ell visqué, amb una vida ja ressuscitada. És la transcendència que continua fent-se present en la història. És el paper dels sagraments que cal desenvolupar. Ara, però, és important per a deixar ben assentat que el que uneix els creients és l'Esperit que porta a confessar la mateixa fe pasqual. Aquesta és la fe de l'Església. I la seva raó de ser és l'anunci, la proclamació de la bona nova de Jesús, continuada en la comunitat eclesial. L'Església predica el que va predicar Jesús, però sobretot predica la resurrecció de Jesús.

No és estrany que l'Església s'hagi de preguntar ininterrompudament sobre qui és aquest Jesús en qui creu, que dona sentit a la vida humana i que és la seva raó de ser. I no és estrany que ho formulí. Nosaltres ho coneixem com les fórmules de fe o, amb un altre llenguatge,

el dogma. La gran síntesi n'és el credo, que sempre és baptismal. Hi entrarem més endavant.

L'Església guarda el record de Jesús i la seva presència. Ho pot fer gràcies a l'Esperit. L'evangelí de Joan ho conta en boca de Jesús: “Us he dit tot això mentre he estat amb vosaltres, però el Defensor, l'Esperit Sant que el Pare enviarà en nom meu, us farà recordar tot el que jo us he dit, i us ho farà entendre” (Jn 14,25-26).

Per arribar a Jesús ens cal aquesta mediació eclesial, que és mediació de l'Esperit. Ens cal conèixer les mediacions d'abans, és a dir, dels textos evangèlics que considerem inspirats per l'Esperit; ens cal conèixer les mediacions de la història que ens arriben en la formulació del dogma, i ens caldrà conèixer també les mediacions d'avui, és a dir, les nostres preguntes, la manera com les formulem, com afecten la radicalitat del cor de la persona humana. És l'Església la que eternament es pregunta per Jesús, per la seva identitat, i la que sempre va il·luminant des d'ell la vida humana perquè el record de Jesús esdevé resposta avui i afecta la vida. Si no fos així, seria un exercici arqueològic i prou.

El primer epíleg de l'evangelí de Joan ho resumeix molt bé: “Jesús va fer en presència dels seus deixebles molts altres senyals prodigiosos que no es troben escrits en aquest llibre. Els que hi ha aquí han estat escrits perquè cregueu que Jesús és el Messies, el Fill de Déu, i, creient, tingueu vida en el seu nom” (Jn 20,30-31). Ja no importa tant la història concreta de Jesús (tot i que importa molt!), sinó que el que compta és que en la història concreta s'ha revelat aquell que ha estat ressuscitat i que obre un nou camí per a la persona humana que canvia la història.

La pregunta de Jesús continua ressonant: “Qui diu la gent que és el Fill de l'home?” (Mt 16,13), però ara s'eixampla: “I vosaltres, qui dieu que soc?” (Mt 16,15). Abans d'entrar-hi encara val la pena fer un repàs (ara sí!) per l'ensenyament i la vida concreta de Jesús mateix.

El missatge de Jesús: Déu és Pare

Si hi ha quelcom que queda ben clar del que hem dit fins ara, és la unió intrínseca que s'estableix en l'evangelí entre el que es diu sobre Déu i el que es diu de la persona humana. El que es diu de Déu afecta sempre la persona humana que ha estat creada “a la seva imatge i sem-

blanca” (cf. Gn 1,26-27). Jesús mateix “és la imatge del Déu invisible, engendrat abans de tota la creació” (Col, 1,15). En Jesús, Déu i l’home s’han unit. El cel i la terra s’han trobat. La transcendència s’ha fet present en la història. Després de l’evangeli, ja no podem parlar separatament de Déu i de l’home.

El llenguatge evangèlic en boca de Jesús parlarà indistintament del regne de Déu i dirà que aquest és el regne de l’home, perquè allà on Déu regna perquè se’l reconeix com a tal, la persona humana pot ser aquella que havia estat creada i somniada per Déu des de tota l’eternitat. L’home s’haurà alliberat llavors de la seva gran, i potser única, temptació: la de voler ser Déu. En correspondència, l’evangeli parlarà de Jesús com el Fill de l’home per arribar a confessar-lo com a Fill de Déu.

Essent així s’entendrà ben bé que el missatge central de tota la predicació de Jesús es pugui resumir dient que “Déu és Pare”. Aquesta és la gran novetat, el que la humanitat no sabia, ni havia intuït mai, ni havia expressat mai. Jesús ho pot revelar perquè “ningú no coneix el Fill, fora del Pare, i ningú no coneix el Pare, fora del Fill i d’aquells a qui el Fill el vol revelar” (Mt 11,27). Jesús manté, doncs, aquesta relació especial amb el Pare: Ell és el Fill. Al final aquest serà el darrer motiu per a la seva condemna: “Nosaltres tenim una Llei, i segons aquesta Llei ha de morir, perquè s’ha volgut fer Fill de Déu” (Jn 19,7).

Afirmar que Déu és Pare comporta immediatament l’afirmació següent en el sentit que tots som fills seus i, per tant, tots som germans. I aquesta afirmació té conseqüències d’abast inimaginable per a la comprensió de la vida i del món. En primer lloc perquè aquesta relació de germanor no deriva només de la voluntat d’aquells que ho desitgen (tal com de vegades podem entendre el concepte *germandat*), sinó que és quelcom essencial a la vida i antecedent a la pròpia vida. Jesús ho formula dient: “No m’heu escollit vosaltres a mi; soc jo qui us he escollit a vosaltres i us he confiat la missió d’anar pertot arreu i donar fruit, i un fruit que duri per sempre” (Jn 15,16). El fruit és la vida de germans. Ho som, encara que no vulguem, i ho som sobretot amb els qui “no voldríem”! Heus aquí la preferència pels pobres, pels marginats, per tots aquells a qui la vida, la societat, la història deixa al marge: aquests

són els estimats de Déu i ho haurien de ser dels germans. El missatge de Jesús, potser per primera vegada a la història, és absolutament universal, perfectament “catòlic”.

És indubtable que la millor explicació d'aquesta nova situació la tenim en la paràbola anomenada del fill pròdig (Lc 15,11-32), peça magistral, única en la història. El servent de la casa ha copsat la profunditat de l'ésser del Pare quan li diu al fill gran: “El teu germà ha tornat. El teu pare l'ha trobat en bona salut i ha fet matar el vedell gras” (Lc 15,26). La relació amb el germà esdevé una relació basada en un amor com el del Pare, amb un perdó com el d'Ell. Dir germà a l'altre és fer-lo ser, possibilitar-li l'existència.

Tampoc no és estrany que sigui essencial en la predicació de Jesús la pregària, i en especial una pregària ben diferenciada de qualsevol altra i ben distintiva del seu missatge fins al punt que el resumeix i el condensa: el parenostre (cf. Mt 6,9-15; Lc 11,2-4). El que es diu de Déu (primera part) es correspon al que s'ha de dir de la persona humana i del món (segona part); el resum és l'afirmació inicial: Pare nostre.

La predicació de Jesús ha començat amb una crida a la conversió, seguint el solc de Joan el Baptista. Jesús demana la reorientació de la vida vers el regne de Déu que ja és aquí. I per a explicar-lo farà servir un gènere literari original: les paràboles. Per a comprendre-les sempre cal fer el pas del que s'hi diu al què vol dir allò que s'hi diu. Són peces úniques, genials en la història.

El resultat d'aquest missatge ha de ser el d'una vida humana viscuda en l'amor. D'això Jesús també en fa ensenyaments, instruccions a l'estil d'un mestre. És el pas de la llei d'abans a la nova llei centrada en l'amor. La culminació és Ell mateix: “Aquest és el meu manament: que us estimeu els uns als altres tal com jo us he estimat” (Jn 15,12). Tal com Ell, és a dir, tal com Déu estima, i Déu és amor (cf. 1Jn 4,8). Convida a, “mana” d'estimar com Déu, cosa que deu voler dir arribar a sentir-se fins i tot “pare” dels germans, tal com Déu és Pare de tots els homes. I Ell, Jesús, n'és el referent únic.

Aquesta nova llei, aquesta nova manera d'entendre la vida té un altre resum extraordinari en el que es coneix com el sermó de la muntanya (Mt 5-7) i en especial en les benaurances (Mt 5,1-12). Els pobres,

els qui ploren, els humils, els qui passen fam, els nets de cor, els compassius, els qui posen pau i treballen per la justícia..., d'ells és el regne de Déu. S'acaben d'invertir tots els valors a què la vida dels homes estava acostumada, llavors i sempre.

Amb tot això acaba de néixer una nova comunitat, l'Església de Jesús, que més enllà dels sumaris que ens presenta Lluc en els Fets dels Apòstols (Ac 2,42-47; 4,32-35), en Mateu està descrita amb dues característiques essencials: la comunitat és un lloc de perdó (Mt 18,15-35) i és un lloc de servei fins al punt que “entre vosaltres no ha de ser pas així: qui vulgui ser important enmig vostre, que es faci el vostre servidor, i qui vulgui ser el primer, que es faci el vostre esclau; com el Fill de l'home, que no ha vingut a ser servit, sinó a servir i a donar la seva vida com a rescat per tothom” (Mt 20,26-28).

Els miracles, signes de la vida nova del Regne

Amb tot, la predicació de Jesús no està feta només de paraules, sinó que està feta també de fets miraculosos que són signe d'allò que predica, de la presència del regne de Déu. Allà on Déu hi és, el mal que tenalla l'home no hi té cabuda. Si amb les paràboles calia necessàriament cercar què volia dir Jesús, amb els miracles ens passa quelcom semblant: no ens podem quedar encallats en el signe, sinó que ens cal anar a descobrir el que el signe significa. Això fa que moltes preguntes que avui ens formulem des de la nostra mentalitat racional moderna, estiguin fora de lloc des de la perspectiva evangèlica; no fos cas que ens encalléssim en les nostres preguntes i no descobríssim les que els relats de miracles responen. Així, la clau darrera per entendre els miracles de Jesús es troba en el gran miracle que ha tingut Jesús mateix per protagonista passiu: la seva resurrecció. La clau de comprensió dels miracles és la seva Pasqua que és la Pasqua a la qual està cridada qualsevol persona per tal de fer el pas a una vida nova, on el mal ja no hi sigui present.

Parlant amb propietat, no es pot considerar Jesús un miracler a l'estil d'altres relats de personatges antics. Jesús no fa cap miracle a benefici propi, fins i tot ho refusa com una temptació (cf. Mt 27,40); no fa cap miracle de lluïment, com una mostra d'ostentació de poder. En

tots es reclama la fe, és a dir, el pas pasqual que porta a creure que és possible aquesta vida nova i que aquesta és la voluntat de Déu. Gairebé sempre hi trobem el pas de conversió d'aquell o d'aquells que han estat protagonistes en l'escena del miracle. I gairebé sempre demanen un compromís personal en la construcció del regne del qual el miracle és signe. El miracle no deixa indiferent.

Trobarem miracles sobre elements naturals, trobarem guaricions que mai no seran indiscriminades, trobarem resurreccions, cosa que diem amb un mot que no és pas l'apropiat perquè en realitat aquells que van ser ressuscitats van tornar a morir, mentre que la resurrecció de Jesús és per a no morir més; ja es veu que aquests miracles són signe del destí de resurrecció per a la persona humana. I en trobarem fins i tot que estan íntimament lligats a la història de la salvació que ha precedit Jesús; per tant només són comprensibles des d'aquesta història veterotestamentària. No cal pas entretenir-nos a detallar-ne cap d'aquests miracles. Són prou comprensibles en els relats evangèlics.

La mort de Jesús i els relats de resurrecció

Per a comprendre com cal la figura de Jesús cal remetre's necessàriament als relats de la passió que trobem en cadascun dels evangelis. Probablement els relats més antics de tots els textos. Cal fer-ho perquè el mateix Jesús al llarg de la seva vida havia anunciat reiteradament l'esdeveniment de la seva mort; no seria una mort qualsevol: li donarien mort. “¿No calia que el Messies patís tot això abans d'entrar a la seva glòria?” (Lc 24,26), repetirà insistentment l'evangeli de Lluc. Jesús mor a mans dels homes, com els ha passat a tants profetes abans i després d'ell. D'alguna manera hem vist com la seva predicació havia de portar-lo a la mort. Ja hem vist també com aquesta mort és acceptada lliurement i no cau pas en la temptació de posar el seu “poder” al servei de la seva salvació. Més aviat la seva vida és posada voluntàriament a les mans del Pare del cel: els textos ho testimonien repetidament. I després de la mort en creu, víctima dels judicis jueu i romà pels quals ha passat, el seu cos és posat, amortallat, en un sepulcre segellat. Tots els anuncis que sobretot el profeta Isaïes havia fet sobre el Servent de Jahvè, es veuen acomplerts en la mort del just innocent.

Quin valor té la mort de Jesús? La primera resposta la donen els deixebles d'Emaús quan ho expliquen al caminant que se'ls ha ajuntat pel camí: "El cas de Jesús de Natzaret, un profeta poderós en obres i en paraules davant de Déu i de tot el poble: els nostres grans sacerdots i els altres dirigents el van entregar perquè el condemnessin a mort, i el van crucificar. Nosaltres esperàvem que ell seria el qui hauria alliberat Israel. Però ara ja som al tercer dia des que han passat aquestes coses!" (Lc 24,19-21). I es queden en aquesta afirmació. A Jesús li ha passat el mateix que s'ha esdevingut sempre en la història humana, i el mal novament sembla que ha vençut. Jesús ha estat sepultat.

Però els textos de la passió acaben amb una sèrie de relats que ens expliquen com l'albada del diumenge la tomba de Jesús ha estat trobada buida. I comencen els relats de les aparicions del Jesús ressuscitat als seus: "Per què busqueu entre els morts aquell qui viu? No és aquí: ha ressuscitat" (Lc 24,5-6).

Els textos evangèlics acaben amb l'anunci de la Pasqua d'aquell que havia mort a la creu. I des d'aquest anunci de resurrecció i de vida, és des d'on els primers cristians varen poder llegir i interpretar la mort en creu de Jesús. Ha mort, no només víctima del pecat dels homes, sinó que en ressuscitar ha mort el pecat dels homes que havien volgut matar-lo. D'aquí la frase paulina: "Ell, per voluntat de Déu, el nostre Pare, es va entregar per causa dels nostres pecats i així ens alliberà del poder maligne d'aquest món" (Ga 1,4). La creu és la màxima expressió del perdó. Així es desfà el cercle infernal del mal i la mort.

No cal pas tornar a insistir sobre el valor de la resurrecció. Ja ho hem sobradament. Encara val la pena, però, afegir-hi quelcom de molt important. Les aparicions de Jesús ressuscitat als seus deixebles, que susciten les primeres formulacions de la fe, comporten al mateix temps la donació de la missió. És a dir, aquell regne de Déu predicat i viscut per Jesús, pel qual va morir i en prova del qual va ser ressuscitat, ara ha de ser viscut per aquells que creuen en Ell. Cada creient ha de morir amb Jesús per ressuscitar amb ell a la vida nova. Els textos paulins estan plens de la reflexió sobre aquesta missió que el Jesús ressuscitat ha donat i que es perpetua per mitjà del baptisme. "Jesús s'acostà i els va dir: He rebut plena autoritat al cel i a la terra. Aneu, doncs, a tots els

pobles i feu-los deixebles meus, batejant-los en el nom del Pare i del Fill i de l'Esperit Sant i ensenyant-los a guardar tot allò que us he manat. Jo soc amb vosaltres dia rere dia fins a la fi del món" (Mt 28,18-20). És la donació de l'Esperit Sant als deixebles (Ac 2,1-13). És el naixement definitiu de l'Església.

I encara hi ha quelcom més absolutament essencial: l'eucaristia. Els deixebles que anaven camí d'Emaús reconeixen Jesús en aquell caminant en el moment de partir el pa: "Quan s'hagué posat amb ells a taula, prengué el pa, digué la benedicció, el partí i els el donava" (Lc 24,30). El signe que havia fet Jesús en el sopar pasqual abans de la seva mort en creu, esdevé el signe nou de la seva presència ressuscitada amb els deixebles. L'eucaristia serà la que edificarà l'Església. És la Pasqua present contínuament "perquè cada vegada que mengueu aquest pa i beveu aquesta copa anuncieu la mort del Senyor fins que ell vingui" (1Co 11,26). Parlar de l'Església és també parlar dels sagraments.

L'Església esdevé la proclamadora de la Pasqua de Jesús i donadora, per obra de l'Esperit, d'aquesta vida nova per al creient. Acaba de néixer quelcom totalment nou. ¿Una nova religió?

La formulació de la fe cristològica

El repte que té al davant la primera Església (de fet, és el repte de sempre, la seva raó de ser) és intentar explicar la resurrecció de Jesús en la qual creu, i fer-ho amb totes les seves conseqüències. Aquesta vida nova és transmesa i viscuda en els sagraments, sobretot el baptisme i l'eucaristia. Jesús és el centre de la fe cristiana. Ell és afirmat i cregut com el Messies esperat, Salvador i Senyor de la història; és l'Anyell que ha estat immolat culminant tots el sacrificis de la llei antiga. És el Verb de Déu, la Paraula de Déu, cantarà el pròleg de l'evangeli de Joan, com vèiem al principi: "Al principi existia el qui és la Paraula. La Paraula estava amb Déu i la Paraula era Déu. Ell estava amb Déu al principi. Per ell tot ha vingut a l'existència, i res no hi ha vingut sense ell. En ell hi havia la vida, i la vida era la llum dels homes" (Jn 1,1-4). Des de sempre Jesús és el Fill de Déu. Aquest és el misteri de l'encarnació.

Més enllà de les dades contingudes en els textos del Nou Testament, que esdevenen inqüestionables i punt de partida en endavant, ha

començat la llarga reflexió sobre la identitat de Jesús: qui és? Jesús és el Fill de Déu i és el Fill de l'home; Jesús és Déu i és home. En dir-ho, la reflexió s'estén sobre la nova manera d'entendre l'home i la seva vida, i sobre la nova manera d'entendre Déu. De mica en mica l'Església anirà comprenent allò que Jesús ha estat revelant sobre Déu. És Pare i Fill i Esperit Sant. Tot reflexionant sobre Jesús començarà la llarga reflexió sobre el misteri de Déu en la Trinitat.

La plasmació de tot aquest procés es fa sobretot a partir de les fórmules de fe que s'usen per al baptisme; en aquell moment cal dir en nom de qui es produeix el bany baptismal. Així els creients estan units per un mateix baptisme i per una mateixa fe, “procurant de conservar la unitat de l'Esperit amb el lligam de la pau. Un sol cos i un sol Esperit, com és també una de sola l'esperança que us dona la vocació que heu rebut. Un sol Senyor, una sola fe, un sol baptisme, un sol Déu i Pare de tots, que està per damunt de tots, actua en tots i és present en tots” (Ef 4,3-6). La “lex orandi”, és a dir, la pregària i la celebració, va esdevenint “lex credendi”, allò que l'Església creu i viceversa.

Els problemes comencen a originar-se quan es desequilibra la fórmula de fe que confessa Jesús com a Déu i home, perquè qualsevol desequilibri comporta conseqüències irremeiables per a la manera d'entendre Déu, i per a la manera de viure la vida humana. Davant d'aquestes conseqüències, les comunitats hauran d'anar definint fórmules de fe que expressin correctament i equilibrada el dogma cristològic, el que creiem catòlicament sobre Jesús. Les cartes de sant Joan ens mostren els perills dels desequilibris i la necessitat de la definició dogmàtica universal. Aquesta història de la reflexió sobre Jesús omple les primeres pàgines de la història teològica de l'Església. Pel camí del que es descobreix com a no correcte (heterodòxia, que pot esdevenir heretgia en funció de l'actitud dels qui ho defensen) es va obrint camí la formulació del credo (ortodòxia) com a fórmula que és baptismal i en la qual s'hi ha de reconèixer l'assemblea reunida, i les diverses esglésies locals que a hores d'ara encara tenen dificultats a causa de la persecució per a poder aplegar-se juntes en la reflexió. És el naixement necessari del dogma cristològic. Jesús és Déu i home a la vegada. L'Església se sent assistida per la presència i l'acció de l'Esperit en aquest discerniment

dogmàtic. I així neix la tradició en l'Església, com a adquisicions per a la fe del creient. També en el nostre àmbit hi ha una obra breu però entenedora que introdueix i resumeix bé tot aquest tema: JOAN BUSQUETS, *Les heretgies en l'Església antiga (ss. I-VI)*, Barcelona, 1998.

El llibre dels Fets dels Apòstols ens conta com, quan sorgeix el primer problema d'ordre doctrinal i pràctic en l'Església naixent, “els apòstols i els qui presideixen la comunitat de Jerusalem, germans vostres” (Ac 15,23), es reuneixen a Jerusalem per a discernir la qüestió. És el que es coneix com el *concili de Jerusalem* i es considera el primer de la història. Acaba amb un decret: “L'Esperit Sant i nosaltres hem decidit...” (Ac 15,28). L'Església es reconeix ella mateixa com a sinodal i aquest fer camí junts s'estableix en la relació concreta de les esglésies locals entre elles pel ministeri de comunió dels bisbes que les presideixen. Durant tot el temps de persecució la comunió “catòlica” s'ha d'establir així. En el moment de la pau, l'Església podrà reunir-se en concilis ecumènics per a discernir i decidir en aquelles qüestions que afecten la seva fe.

Els quatre primers concilis ecumènics (n'hi ha hagut molts de provincials a les diverses regions de l'imperi) gaudeixen d'una importància notable: Nicea el 325, Constantinoble el 381, Efes el 431 i Calcedònia el 451 on la fórmula del dogma cristològic queda definitivament establerta. El credo apostòlic ha servit de base a la fe i a Constantinoble es completa; es coneix com el credo nicenoconstantinopolità. A Efes hi ha hagut la reflexió sobre la Mare de Déu en la mesura en què era producte de la reflexió sobre el seu fill, Jesús, Fill de Déu. Pel camí han quedat notables heretgies que van del docetisme a l'arianisme, passant pels gnosticismes, el pelagianisme i totes les heretgies relacionades amb la identitat de Jesús.

D'alguna manera es considera que a Calcedònia ha quedat tancada la qüestió dogmàtica sobre Jesús. I és cert! La comprensió, l'estudi però, d'aquesta llarga i profunda reflexió cristiana, fixada en el dogma, està sempre en creixement.

Arribats, però, a aquest punt, quasi final d'aquests apunts necessaris per a la comprensió de la figura de Jesús, em plau recordar quelcom que els Pares de l'Església repetien sovint. En el baptisme, el fidel

batejat passava a ser un “altre Crist”. “Batejats en Crist i revestits de Crist, heu estat configurats al Fill de Déu. Perquè Déu ens predestinà a ser fills d’adopció i ens feu conformes al cos gloriós de Crist. Heu estat fets participants de Crist i amb raó sou anomenats crists (ungits)”, deia en començar la seva *Tercera Catequesi Mistagògica* Ciril de Jerusalem. L’accés a aquesta fe ve per un doble camí: el de la paraula (catequesi, ensenyament...) i el del sagrament (en especial els de la iniciació). Parlar de Jesús és parlar del creient que torna a ser Crist en el món. La relació entre ambdós és íntima, estreta, indestruïble.

Ho formula bellament el pròleg de la Primera Carta de sant Joan que ja hem citat en començar i que ens plau fer servir per cloure la nostra reflexió:

Us anunciem allò que existia des del principi, allò que hem sentit, que hem vist amb els nostres ulls, que hem contemplat, que hem tocat amb les nostres mans. Us parlem del qui és la Paraula de la vida, ja que la vida s’ha manifestat: nosaltres l’hem vist i en donem testimoni, i us anunciem el qui és la vida eterna, que estava amb el Pare i se’ns ha manifestat. A vosaltres, doncs, us anunciem allò que hem vist i sentit, perquè també vosaltres tingueu comunió amb nosaltres, que estem en comunió amb el Pare i amb el seu Fill Jesucrist. Us escrivim tot això perquè la vostra joia sigui completa (1Jn 1,1-4).

Aquesta “transcendència en la història” en Jesús de Natzaret, nosaltres també “l’hem vist, l’hem sentit i l’hem tocat”. Per això en donem testimoni.

Moltes gràcies!

COL·LECCIÓ “LLIÇÓ INAUGURAL”

Títols publicats:

1. *Accés a Déu i societat d'avui*. J. M. Rovira Bellosó
2. *Món intern i transcendència*. Jordi Font i Rodon
3. *Pensament cristià i ètica*. Gaspar Mora i Bartrés
4. *Cultura cristiana i compromís polític*. Fernando Álvarez de Miranda
5. *La missió de l'Església en el món*. Salvador Pié
6. *L'Església i la ciència: de Galileu als nostres dies*. Joan Busquets Dalmau
7. *Experiència estètica, experiència ètica i experiència religiosa*. Pere Lluís Font
8. *Els grans reptes del segle XXI*. Joan Esquerda Bifet
9. *El progrés: de la ciència a la teologia*. David Jou
10. *Evangelis i sentit de la vida*. Josep Oriol Tuñí
11. *La Bíblia i les ciències humanes*. Armand Puig i Tàrrrech
12. *Per què crec?* Jordi Porta i Ribalta
13. *Opinió pública i veritat*. Lluís Foix
14. *Cap on anem? Vers una nova consciència laïcal*. Francesc Torralba Roselló
15. *El Misteri de Déu*. Josep M. Rovira i Bellosó
16. *El bé es fa present a través de l'amor*. Ignasi Salvat S. I.
17. *Aproximació a les idees de justícia i solidaritat*. Josep Maria Esquirol
18. *El diàleg interreligiós com a pràctica de l'amor*. Antoni Matabosch
19. *La poètica de Joan Maragall*. Ramon Pla
20. *El diàleg com a eina de transformació personal i comunitària*. Sebastià Taltavull
21. *El Vaticà II. Concili de la modernitat*. Josep Maria Carbonell i Abelló
22. *El compromís amb els pobres. Entranya de la saviesa*. Rafael del Río Sendino
23. *Amor, bellesa i transcendència*. Carles Torner
24. *La felicitat i el temps*. Josep Maria Esquirol Calaf
25. *Celebrar per donar gràcies*. Ramon Prat i Pons
26. *L'IREL i la societat*. Manuel Lladonosa i Vall-llebrera
27. *La convivència, un camí ple d'aventures*. Marta Trepà i Secanell
28. *Acompanyar per alliberar*. Josep Maria Forné i Febrer
29. *La interioritat sana*. Joan Viñas
30. *Els lligams de la fraternitat*. Rafael Allepuz Capdevila
32. *Aprendre de la vida*. Gregorio Luri
33. *Jesús de Natzaret*. Joan Torra Bitlloch

